

حکیم خاور و باختر

دکتر حائری در آثار خود قرائتی
امروزی از فلسفه اسلامی ارائه می دهد

طیبه گرمی

کاشف های عقل عملی
دکتر مهدی حائری
نشر مؤسسه فلسفه و حکمت
۱۳۸۷

جستارهای فلسفی
دکتر مهدی حائری
نشر مؤسسه فلسفه و حکمت
۱۳۸۷

کاشف های عقل نظری
دکتر مهدی حائری
نشر مؤسسه فلسفه و حکمت
۱۳۸۷

دکتر حائری به عنوان اندیشمندی که هم به فلسفه غربی و هم فلسفه اسلامی اشراف داشت، مسأله ارتباط میان این دو نظام فکری و مقایسه مباحث مشترک آنها را به طور جدی پیگیری کرد. بخش عمده‌ای از آثار او صرف بررسی مباحث مطرح در فلسفه اسلامی و تطبیق آن با دیدگاه غربیان شد که محصول آن را می‌توان در آثاری چون «هرم هستی»، «جستارهای فلسفی»، «کاشف‌های عقل نظری» و... مشاهده کرد. مقاله حاضر بر آن است تا با تحلیل آثار مرحوم حائری، مهم‌ترین دیدگاه‌ها و نظرات او را - چه در فلسفه غرب و چه در فلسفه اسلامی - بیان کند.

حائری در بیش تر آثارش همچون هرم هستی، کاشف‌های عقل نظری و کاشف‌های عقل عملی در مقام متخصص در فلسفه اسلامی و غرب به مقایسه این نظام پرداخته است. حکمت و حکومت و کوش‌های عقل عملی هم از آن‌ها است که مهدی حائری بزودی در آنها به فلسفه عملی و مباحث فلسفه اخلاق پرداخته است. حائری از طریق تمایز میان «هستی» و «هستی» و توسعه آن به لنگ‌گفت و مقدمات گسلی، تفاوت فلسفه نظری و عملی را تبیین می‌کند؛ به این معنا که انسان با رفتار و افکار خود نوعی «هستی» ایجاد می‌کند و این هستی‌ها در ارتباط با عالم و دیگر پدیده‌ها «هستی»‌هایی را شکل می‌دهد. «فلسفه اخلاق» علمی است که به هستی‌های مقنن می‌پردازد و «علم اخلاق» به هستی‌های مقنن «فرد بالذات» از لنگ‌گفت حائری است و در بسیاری از آثارش مثل هرم هستی و علم کلی، به آن پرداخته است و بر این باور بوده که با تعریف «فرد بالذات» بر بسیاری از دشواری‌های فلسفی فائق آمده و رابطه کلی و قرائن را تبیین کرده است. به عقیده او، فرد بالذات یعنی یک وجود حقیقی و مشخص که آن را از جسم و دیگر عوارض آن تفکیک کرده‌ایم. نسبتی که چنین امری با کلی طبیعی دارد، نسبت عینیت و اتحاد است؛ یعنی تمام مزایایی که کلی طبیعی دارد عیناً در فرد هم هست. تئوری هرم هستی که بخشی از رساله دکترای حائری است طرحی جدید برای تبیین رابطه واحد و کثیر است. بر این اساس، حائری کتاب هرم هستی را تدوین کرده است و مدعی است که وحدت وجودی که او بر اساس تئوری هرم هستی بیان کرده، متفاوت از وحدت وجود عرفانی است و می‌توان آن را «وحدت وجود منطقی» نامید و از آن طریق می‌توان ارتباط کثرت حقیقی با واحد حقیقی را بیان کرد. تفسیری جدید از مسأله اتحاد عقل و معقول، معرفت‌شناسی و مسأله علم، یکی از دفعه‌های مهم حائری بوده است چنانکه رساله دکترای خود را در باره علم حضوری (Knowledge by Presence) نگاشته است. حائری تفسیر از مسأله اتحاد عقل و معقول نزد ملا صدرا ارائه کرده و ادواری که این قاعده را بر اساس اشافه توضیح داد، در جمله سید ابوالحسن رفیعی قزوینی را نقد کرده است. راه برگزیده وی برای توجیه این مسأله، تحلیل حیثیتی‌نفسه‌وی غیر معقول است و وی معتقد است که نخست باید وجود استقلالی و نفسی صورت

عقلی یا معقول بالذات را از هر مقولایی که باشد - چه عرض و چه جوهر - به دست آورد و سپس حقیقت این وجود را با قطع نظر از همه ضمیمات و اقوال آن بشناسیم و معلوم کنیم که حقیقت این وجود غیر از عقل و فعلیت و نورانیت نیست و هنگامی که این مرحله را طی کنیم، به آسانی خواهیم دانست چیزی که حقیقتش عقل است و در این حقیقت نیازی به غیر ندارد. از طریق برهان تضایف - البته باید خود عاقل و معقول هم باشد - و سرانجام اتحاد عقل، عاقل و معقول ثابت خواهد شد. آثار مهدی حائری بزودی به ترتیب سال انتشار (اولین چاپ) عبارتند از: علم کلی (قسم ۱، ۱۳۲۵)، کوش‌های عقل نظری (تهران، ۱۳۴۷)، هرم هستی - تحلیلی از مبانی هستی‌شناسی تطبیقی (تهران، ۱۳۵۱)، روش راستین یگانه‌شناسی (شترانچی نوچندی) (تهران، ۱۳۵۹)، متافیزیک (مجموعه مقالات فلسفی - سنه‌نقش) که به کوشش عبدالله نصری در ۱۳۶۰ چاپ شد. نصری این آثار را به همراه مقالاتی دیگر از حائری همچون «اتحاد عاقل و معقول»، «هرآمدی بر کتاب اسفار»، «حکمت متعالیه»، «اسلام و اعلامیه حقوق بشر»، «اسلام و دموکراسی»، «فقدی بر مقاله سبیری در مبانی ولایت فقیه»، «وجود مطلق، مطلق وجود»، «علم اصول و فلسفه تحلیلی»، «حکومت و کالت شهر و ندان»، «حکمت احکام فقهی» و «هر باره نویسه» تدوین کرده است. اثری با عنوان جستارهای فلسفی در ۱۳۸۴ چاپ کرده است. کتاب «آگاهی و گواهی» (تهران، ۱۳۶۰) ترجمه و شرح لسانی رساله «تصور و تصدیق» صدرالدین شیرازی است. رساله دکترای حائری با عنوان Knowledge by Presence در ۱۹۸۲ (۱۳۶۱ شمسی) در تهران و در ۱۹۹۲ یا مقدمه سید حسین نصر در نیویورک چاپ شد. کاشف‌های عقل عملی (فلسفه اخلاق) (تهران، ۱۳۶۱)، حکمت و حکومت (نسخ ۱۹۹۵/۱۳۲۴)، «لحظه فی الفقه» (تهران، ۱۳۷۹) که تقریرات دروس اصول فقه آیت‌الله روح‌ریدی است و تألیفات بر تحفه‌الحکیم آیت‌الله محمد حسین اسفندی (تألیفات لجام حکمتین علی تحفه‌الحکیم آیت‌الله الحاج شیخ محمد حسین الاصفهانی، تهران، ۱۳۸۰) نیز از او منتشر شده است. همچنین عبدالله نصری، تقریرات درسی استثناس، مهدی حائری بزودی را با عنوان سفر نفس (تهران، ۱۳۸۰) و فلسفه تحلیلی و نظریه شناخت در فلسفه اسلامی (تهران، ۱۳۸۵) منتشر کرده است.

علاوه بر کتاب‌هایی که در
دکتر حائری به جامانده
می‌توان به کتاب‌هایی هم
اشاره کرد که در باره زندگی
و تفکر او هستند. کتاب
«آفاق فلسفه» به کوشش
مسعود رضوی (شتران
روز - ۱۳۲۹)، یکی از این آثار
است که در واقع مجموعه
گفت‌وگو‌هایی با هم
حائری در موضوعات مختلف
است. کتاب «شاهدات
مهدی حائری بزودی» هم
که انتشارات صفحه‌ساز
آن را منتشر کرده از دیگر
آثار در این زمینه است.

